

Kielitieteellisen tutkimuksen lähtökohdista

Tommi Jantunen
Helsingin yliopisto
Yleisen kielitieteen laitos
tjjantun@ling.helsinki.fi

1. Mitä kielitiede on?

Kielitiede on tieteellistä tutkimusta, joka kohdistuu luonnolliseen kieleen.

2. Mitä tiede on?

Esim. Haaparanta & Niiniluoto (1986) ja Kiesseppä (1998):

Tiede on järjestelmällistä ja järkipäistä uuden tiedon hankintaa.

- "*uuden tiedon hankintaa*": tämä erottaa tieteen toiminnasta, jossa olemassaolevaa tietoa omaksutaan (esim. opiskelu) tai järjestetään (esim. oppikirjojen kirjoittaminen)
- "*järjestelmällistä*": tieteellinen tutkimus ei ole yksittäisten ongelmien ratkaisemista, vaan tarkastellut kysymykset liittyvät laajempiin kokonaisuuksiin
- "*järkipäistä*": tämä erottaa tieteen esim. intuitioon tai auktoriteettiin perustuvista uskomusjärjestelmistä

Tieteelle on ominaista:

- *julkisuus* eli väitteet ja niiden perustelut on esitettävä tiedeyhteisölle
- *kriittisyys* eli tiedeyhteisö keskustelelee väitteistä ja niiden perusteluista kriittisesti ennen kuin hyväksyy tai hylkää ne
- *autonomisuus* eli tieteen tuloksia arvioi tiedeyhteisö itse ilman ulkopuolisten tahojen vaikutusta
- *edistyvyys* eli tieteen tulokset lisääntyvät määrällisesti ja virheelliset teoriat ja hypoteesit tulevat korvatuiksi oikeilla tai ainakin vähemmän virheellisillä vaihtoehdoilla
- *objektiivisuus* eli tieteessä tutkimuskohdetta pyritään tarkastelemaan ennakkoluulottomasti

Tieteen tavoite on *tieto*, jonka Platon määrittelee *todeksi*, *perusteluksi uskomukseksi* (Platon, *Theaitetos*).

Mitä tarkoitetaan sanottaessa, että uskomus on tosi? Totuusteoriat (Miettinen 1993):

- *korrespondenssiteoria*: totuus on vastaavuutta todellisuuden kanssa
- *koherrenssteoria*: totuus on ristiriidattomuutta tunnettujen tosiasioiden kanssa
- *pragmatistinen totuusteoria*: totuus on toimivuutta käytännössä

Uskomuksia voidaan perustella eri tavoin (C. S. Pierce):

- *itsepäisyyden menetelmä*: aiemmin hankituista uskomuksista pidetään kiinni todisteista ja kritiikistä välittämättä
- *auktoriteetin menetelmä*: hyväksytään jonkin auktoriteetin mieltä sen oikeutusta kyseenalaistamatta
- *intuition menetelmä*: uskotaan se, mikä vaikuttaa intuitiivisesti selvältä
- *tieteellinen menetelmä*: objektiivinen, julkinen ja itseään korjaava

Tutkimus on tieteellistä vain, jos se perustuu tieteelliseen menetelmään; vain tieteelliseen menetelmään perustuva tiedon hankinta on järjestelmällistä ja järkipäristä.

Tieteen luokittelua:

- luonnontieteet vs humanistiset tieteet ("kartesiolainen" jako)
- hypoteettis-deduktiiviset vs hermeneuttiset (metodinen jako)
- nomoteettiset vs ideograafiset (selitystapaan perustuva jako)
- empiiriset vs *a prioriset* (tiedon hankintatapaan perustuva jako)

3. Mitä kieli on?

Kielen määritelmiä:

- *Kieli* on järjestelmä inhimillisillä puhe-elimillä tuotettuja kuuluvia merkkejä, joilla joku henkilö ilmaisee ajatuksensa (Setälä, *Suomen kielioppi* [13. painos, Helsinki 1941]).
- Kieli on merkkien järjestelmä eli systeemi (Itkonen Er. 1966).
- Kieli on merkkisysteemien verkosto (ibidem).
- Ihmiskieli ts. luonnollinen kieli on sopimuksenvarainen, rajaton äännesymbolijärjestelmä, jonka oppimiseen vain ihmisillä on luontaiset edellytykset. (Häkkinen 1987.)
- Laajasti määriteltynä kieli on viestintäjärjestelmä. Ensisijaisesti kielellä kuitenkin tarkoitetaan ihmisten käyttämiä *luonnollisia kieliä* eli kieliä, joilla on historiallis-kulttuurinen tausta ja jotka ovat kehittyneet ja siirtyneet sukupolvelta toiselle osana normaalia sosiaalista kanssakäymistä. (Karlsson 1994.)

Kielen ominaispiirteitä:

- ensisijaisesti *oraalis-auditiivista* tai *gesturaalis-visuaalista*
- *symbolista*: merkin ja sen tarkoitteen välillä ei ole luonnollista yhteyttä (merkin mielivaltaisuus eli *arbitraarisuus*); merkin ja sen tarkoitteen välinen yhteys on kuitenkin sopimuksen varainen (*konventionaalinen*)
- *kaksoisjäsenys*: merkki jakautuu merkitykseen ja muotoon ja muoto edelleen pienempiin merkitystä erotteleviin, mutta itsessään merkityksettömiin yksiköihin
- *diskreettisyys*: joko-tai -luonne
- *avoin järjestelmä*: symbolien samoin kuin mahdollisten viestien määrää ei ole rajoitettu
- *kreatiivisuus*: luovuus, aktiivinen uusien ilmaisujen rakentaminen
- *ei-tilannesidonnaista* vs eläinten viestintäjärjestelmät, jotka ovat tilannesidonnaisia (stimulus-freedom vs stimulus-boundness)
- *traditionvaraista*
- *synnynäistä ~ opittavaa*

Kielitieteellistä kielen jaottelua:

- ilmitulo vs systeemi
- puhe vs normisto
- *energeia* vs *ergon* (Humboldt; makrotaso - makrotaso)
- *parole* vs *langue* (de Saussure; mikrotaso - makrotaso)
- performanssi vs kompetenssi (Chomsky; mikrotaso - mikrotaso)

Kieli *järjestelmänä* eli *systeeminä*:

Kielessä on systemaattisuutta, siis toistuvia ilmiöitä ja ilmiöiden välisiä korrelaatioita; ellei kieli olisi järjestelmä(llistä), sitä ei voisi omaksua eikä käyttää muiden ymmärtämällä tavalla. (Karlsson 1994 soveltaen.)

Systemaattisuutta on monentyyppistä ja monella eri tasolla. Ensinnäkin kielen järjestelmä voidaan jakaa merkityksen ja muodon osajärjestelmiksi. Nämä osajärjestelmät muodostavat kielen perustan, sillä kieli pohjaa juuri merkityksen ja muodon yhteen kytkemiseen (symbolisuus). Muodollinen osajärjestelmä jakautuu edelleen

- *syntaksiin* eli lauserakenteen osajärjestelmään
- *leksikkoon* eli vakiintuneiden sanojen osajärjestelmään
- *morfologiaan* eli sanojen sisäisen rakenteen osajärjestelmään
- *fonologiaan* eli kielen pienimpien rakenneosasten osajärjestelmään.

Kielen (muodolliset) osajärjestelmät muodostavat *kieliopin*. Kie-lioppi toteutuu aina *puhunnoksina*.

4. Mitä kielitiede on? Revisited.

Kielitiede on tieteellistä tutkimusta, joka kohdistuu luonnolliseen kieleen. Erityisesti kielitieteen tutkimuskohteita ovat

- kielen ominaispiirteet
- kielen universaalit
- eri kielten kieliopit
- kielioppien kuvauserusteet
- kielen muutos
- kielen vaihtelu
- kielen omaksuminen
- kielen oppiminen
- kielen ja ajattelun yhteys
- kielen sosiaalisuus
- jne.

Kielitieteen ominaispiirteitä (vrt. Hudson 1984):

- deskriptiivisyys
- yleistävyys (induktiivisuus)
- objektiivisuus
- ajallinen herkkyyks (synkroninen-diakroninen)
- empiirisyys
- "tieteidenvälisyys"

Kielitieteen jaottelua:

- teoreettinen kielitiede vs soveltava kielitiede
- yleinen kielitiede vs filologia (menetelmäoppi vs erityiskielen tutkimus)
- autonominen kielitiede vs kausaalinen kielitiede (mitä-mikä vs miksi; Itkonen Es. 1983)
- synkroninen kielitiede vs diakroninen kielitiede (nykyisyys vs historia; de Saussure 1916)
- deskriptiivinen kielitiede vs preskriptiivinen kielitiede

5. Tieteellinen menetelmä

Tutkimuksen on oltava *menetelmän* eli *metodin* (kreik. *meta hodos* 'pitkin tietä') ohjaamaa, jotta se olisi tieteellistä ja siten hyväksyttävää tiedeyhteisössä. (Haaparanta & Niiniluoto 1986.)

Luonnontieteiden hypoteettis-deduktiivinen menetelmä:

"Hypoteettis-deduktiivinen metodi on nykyään tavanomainen kuvaus tieteen menetelmästä. Tässä metodissa hypoteesia *testataan* johtamalla siitä *havaittavia seurauksia*, tekemällä vastaavat havainnot, ja katsomalla tukevatko havainnot sitä. Jos seuraukset osoittautuvat tosiksi, voimme sanoa hypoteesin *saaneen tukea*. Jos hypoteesillä on jokin epätosi seuraus, hypoteesi hylätään ja yritetään keksiä parempi hypoteesi sen tilalle." (Kieseppä 1998.)

Humanististen tieteiden hermeneuttinen metodi:

"Pyrkii jonkin materiaalin *eläytyvään ymmärtämiseen*." (ibidem)

Monet tieteenfilosofit pitävät hermeneuttista menetelmää vain hypoteettis-deduktiivisen menetelmän erikoistapauksena, *tulkintahypoteesien* esittelemisen ja perustelemisen menetelmänä.

Hermeneuttinen kehä (ibidem):

- *osien ja kokonaisuuksien kehä*: kokonaisuuden ymmärtäminen edellyttää osien ymmärtämistä, mutta osien tulkinta riippuu kokonaisuudesta
- *subjektin ja objektin kehä*: se, miten teos ymmärretään, riippuu ymmärryshorisontista, jota teoksen ymmärtäminen muuttaa
- *kysymysten ja vastausten kehä*: teosta koskeviin kysymyksiin saatavat vastaukset johtavat uusiin kysymyksiin

6. Kielitieteen menetelmistä

Metodologinen lähtökohta:

Kielitieteellisen tutkimuksen kohde on ensisijaisesti kielen järjestelmä ja siellä vaikuttavat säännönmukaisuudet. Järjestelmää voidaan kuitenkin tutkia vain konkreettisten puhunnosten kautta.

Aineistonkeruun perusmenetelmät (Karlsson 1994):

- *puheen havainnointi*, usein osallistuva havainnointi kielenoppaan kanssa (esiymmärrys, hermeneuttinen kehä, havainnoijan paradoksi, tallentaminen ja transkribointi, korpus)
- *naturalistinen tarkkailu* (kiinnitetään lennosta huomiota syystä tai toisesta kiinnostaviin puhunnoksiin)
- *sanastus* (so.järjestelmällinen aineiston kerääminen korpuksesta)
- *introspektio* eli tutkija itse tuottaa esimerkki-ilmaukset (selvät tapaukset vs laboratoriolauseet)
- *elisitaatiotestit* (kirvoitetaan informantilta vastauksia haluttuihin kysymyksiin)
- *kvantitatiiviset menetelmät* (korpuslingvistiikka)

Menetelmän valinta on paljolti sidottu siihen, mitä kielen aspektia halutaan tutkia.

Normatiivinen seula:

Kielitieteilijä suodattaa löydöksensä jonkinlaisen normatiivisen seulan läpi. Normatiivinen seula on subjektiivinen; se perustuu omiin luonnollisiin normeihin ja kokemuksiin.

Kirjallisuus

Haaparanta, L. & Niiniluoto, I. (1986). *Johdatus tieteelliseen ajatteluun*. Helsingin yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja 3. Helsinki.

Hudson, R. (1984). *Invitation to Linguistics*. Blackwell Publishers: Oxford UK & Cambridge USA.

Häkkinen, K. (1987). *Yleisen kielitieteen peruskurssi*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 11. Turku.

Itkonen, Es. (1983). *Causality in Linguistic Theory*. Croom Helm: London.

Itkonen, Er. (1966). *Kieli ja sen tutkimus*. WSOY: Helsinki.

Karlsson, F. (1994). *Yleinen kielitiede*. Yliopistopaino: Helsinki.

Kieseppä, I. A. (1998). Johdatus tieteenfilosofiaan. Keväällä 1998 Helsingin yliopiston teoreettisen filosofian laitoksen järjestämän tieteenfilosofia-kurssin materiaali.

Miettinen, S. K. (1993). *Logiikan peruskurssi*. Gaudeamus: Helsinki.

de Saussure, F. (1983[1916]). *Course in General Linguistics*. Duckworth: London. [Roy Harrisin editio]

Setälä, E. N. (1941). *Suomen kielioppi*. [13. painos] Otava: Helsinki.